

évforduló

Halász Péter

Száz esztendeje született Morvay Péter, az Ecsedi-láp kutatója

Morvay Pétert éppen ötven esztendeje, 1959-ben ismertem meg, amikor egyetemistaként bementem a Néprajzi Múzeum akkor a Könyves Kálmán körúton lévő épületébe, mert nagyapám szülőfaluja, Hollókő hagyományos paraszti gazdálkodásának ismeretanyagával részt akartam venni az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázaton. A futó tájékozódásból, alkalmi beszélgetésből évek során szoros szakmai és emberi kapcsolat, atya-fiúi barátság, fegyvertársi szövetség lett, ami Morvay Péter 1994. február 23-án bekövetkezett haláláig tartott. Adjutánsként mellette lehettem a néprajzi gyűjtőmozgalomban, az évenkénti gyűjtőtálalkozók szervezésében, később pedig a honismereti mozgalomban. Sokáig titkárkodtam mellette, amikor a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának elnöke volt, s mikor már betegeskedett, én követtem ebben a tisztségben. Ugyancsak tőle vettem át 1974-ben a Honismeret folyóirat szerkesztői munkáját. Több alkalommal gyűjthettem vele és tanulhattam tőle közös gyűjtőútjainkon. Ezt a segítő szolgálatot jelentő kapcsolatot csak erősítette az a körülmény, hogy Morvay Péter közös szovjet fogolytáborban raboskodott édesapámmal, akitől sokat hallhattam Péter bátyám ottani áldásos – mentális – tevékenységéről.

Kettőnk viszonya a jelentős korkülönbség miatt nem érlelődött „testi-lelki” barátsággá. De úgy érzem segítettem neki abban, hogy keze alá dolgozva többet megvalósíthasson céljaiból, számomra pedig leginkább talán a cserkészeti nevelőiskoláját pótolta ez a kapcsolat, amitől a kegyetlen kor még 1946-ban megfosztott.

Halála óta, emlékével foglalkozva, egyre inkább felismerni vélem Morvay Péter jelentőségét, emberi nagyságát s egyben tragikumát. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom életre hívásával és a honismereti mozgalom megalapozásával olyan intézményt teremtett a legnehezebb politikai viszonyok közepette, ami a népből jött és a népben gyökerező, szolgáló értelmiség számára lehetőséget nyújtott a magyarság szellemi szolgálatára. Megtűrt, elfogadott, sőt intézményesen támogatott kereketeket adott számukra – éppen a hagyományos falusi közösségek kollektivizálással történő szétzilálása idején – a letűnő paraszti kultúra tárgyi és szellemi értékeinek megmentésére. Ez az értékes szervezőmunka azonban háttérbe szorította Morvay Péter tudományos munkásságát. Igen sok kutatói terve, megkezdett kézírata félbe maradt, nem tudta kiérlelni őket.

Halála óta érzem, hogy adósai vagyunk a szinte minden energiáját a néprajzi és honismereti mozgalom szervezésére és szakmai segítésére fordító, tudományos

ambícióit feláldozó Morvay Péternek. Születésének századik évfordulója közeledésével, hozzáfogtam egy tisztelgő Emlékkönyv összeállításához, amely lehetőség szerint minden oldalról bemutatja azt a szellemi teljesítményt, amit abban a nehéz korban Morvay Péter megvalósított és reánk hagyott. A hagyaték megismerése során találtam rá az Ecsedi-láppal foglalkozó néprajzi-művelődéstörténeti dolgozatának töredékeire, ami az e témában megjelent kisebb-nagyobb tanulmányai mellett számos közöletlen anyagot tartalmaz, s ha nem is teheti teljessé, de mindenesetre kiegészíti azt az ismeretanyagot, amit Morvay Péter a szülővárosa közelében fekvő Lápvidék népeletének feldolgozása eredményeként ránk hagyott.

Morvay Péter Szatmárnémetiben született 1909. április 13-án, tízgyermekes család nyolcadik fiúgyermekéeként. Szüleinek családja mindkét ágon a Partiumhoz és a magyar történelem progresszív eseményeihez kötődött. Anyai szépnagyapja, Kazinczy Miklós, a Martinovics-összeesküvés miatt került börtönbe. Felmenői közé sorolhatta Kazinczy Ferencet, aki az általa elnevezett Széphalomból szervezte a magyar irodalmi életet; apai nagyapja pedig 48-as honvédtiszt volt. Morvay Péter tehát abból a kismemesi rétegből származott, amelynek gondolkodásában természetes volt a haza szolgálata: szóval, fegyverrel vagy tollal.

A középiskolát Szatmárnémetiben kezdte, majd az ország darabokra szaggatása után Nyírbátorban folytatta, s végül Budapesten fejezte be. 1927-től 1932-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója, ahol többek között Györffy István, Gombocz Zoltán, Horváth István tanítványa volt, itt szerezte meg a bölcsészdoktori fokozatot. Diplomával a kezében a Néprajzi Múzeumba került, akkori szokás szerint díjtalan gyakornokként, majd másfél évre a Veszprém Megyei Múzeum munkatársa lett. Innen 1940-ben a Teleki Pál által vezetett Táj- és Népkutató Intézetbe (később Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya, majd Keleteurópai Intézet) került, ennek megszűnése után, 1949-ben visszatért a Néprajzi Múzeumba, amelynek Adattárában egészen 1970-ig, nyugdíjazásáig a gyűjtésszervezés, az önkéntes néprajzi gyűjtők hálózatának kialakítása és működtetése volt a feladata, mi több: a hivatása.

Morvay Péter szerteágazó munkássága, különösen pedig állandóan fegyvertársakat fürkésző érdeklődése nem fért meg egy intézménynél, egyetlen munkakörben. Részt vett a cserkészlet, különösen a hagyományörző regős-cserkészlet szervezésében, majd az 1950-es években szoros kapcsolatot alakított ki az akkori Népművészeti Intézet hasonlóan elkötelezett munkatársaival, részt vállalt a Hazafias Népfront keretei között szervezett honismereti mozgalom kialakításában és munkájában. Megalakulása óta elnöke a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának, s nyugdíjaztatása után a gyűjtésszervezéssel kapcsolatos tevékenységét is egyre inkább a Néprajzi Társaság keretei között valósította meg. Mindezen területek vázlatos áttekintésével tudjuk csak érzékelni és méltányolni Morvay Péter sokirányú, de egy cél érdekében végzett munkásságát.

A néprajztudomány területén Morvay Péter viszonylag keveset, ám értékeset alkotott. Első közlései az 1930-as évek végén és az 1940-es években jelentek meg, s főként szűkebb szülőföldjének, Szatmár és az Ecsedi-láp környékének anyagi kultúrájával foglalkoztak. De jellemző módon, már a Néprajzi Múzeumban töltött gyakornoki évei alatt is vonzódott a közös, szervezett formában végzett gyűjtőmunkához. Így 1938-ban részt vett a szakoljai közös gyűjtőúton, ahol a hagyományos gazdálkodást tanulmányozta.

A Néprajzi Múzeumba való visszakerülése után, a Népművészeti Intézettel való gyümölcsöző együttműködése idején egyéb tevékenysége mellett elmélyült gyűjtéseket és kutatásokat folytatott a népitánc-kutatás területén. Önálló tanulmányokkal jelentkezett, különösen népi táncaink történeti rétegei érdekelték. Két esztendeig szerkesztette a Tánc tudományi Tanulmányokat, társszerkesztője volt a Somogyi táncok című vaskos kötetnek, figyelemmel kísérte és recenzálta a hazai népitánc-kutatás eredményeit. Az 1950-es évek végétől azonban egyre kevesebbet alkotott a szorosabb értelemben vett néprajztudomány területén, idejének, energiájának túlnyomó részét az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom szervezése kötötte le. Élete végéig dédelgetett tervei közé tartozott azonban, hogy a Gondolat Kiadó Magyar néprajz sorozata számára elkészíti az Ecsedi-láp népeletének kismonográfiáját. A mozgalom szolgálatában szétaprózott életében, sok más tervéhez hasonlóan, ezt sem sikerült tető alá hoznia, de több kisebb-nagyobb tanulmányt is megjelentetett ebben a témakörben,¹ s hagyatékában rátaláltam az itt közzétett dolgozatra, amit a tervezett monográfia előtanulmányának tekinthetünk.

Morvay Péter életének kétségtelenül legnagyobb alkotása az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom. A dolgok rendjéből adódóan soha nem fogjuk megtudni, mit veszített a néprajztudomány azzal, hogy Morvay Péter élete derekán gyakorlatilag felhagyott a kutatással, a tudományos művek publikálásával. Azt azonban jól tudjuk, hogy mit nyert a néprajztudomány, s közvetve mit jelentett sok száz ember, majd a honismereti mozgalom számára, hogy Morvay Péter fel tudta áldozni tudományos pályáját és ambícióit a gyűjtőmozgalomért. Mert ha nem áldozza fel, ha csak fél kézzel, fél gőzzel, mintegy mellékesen foglalkozott volna a gyűjtésszervezéssel, akkor soha nem nőhetett volna ez a mozgalom olyan széles körűvé, tagjainak számottevő része pedig nem vált volna olyan felkészültségűvé, amilyenné így lett. Ezt a munkát ismerte el a Magyar Néprajzi Társaság is, mikor 1979-ben tiszteleti tagjává választotta.

Morvay Péter tulajdonképpen már gyakornoksága idejétől foglalkozott a néprajzi gyűjtés szervezésével. Mikor a Veszprémi Múzeumban dolgozott, a Dunántúli Szemlében rovatot indított az önkéntes néprajzi gyűjtők ösztönzésére és segítésére. Később az Országos Táj- és Népkutató Központban (és más néven továbbélő jogutódjaiban) igyekezett megvalósítani Györffy István koncepcióját, miszerint a középiskolába „nemcsak önálló tantárgyként óhajtjuk bevinni a népismeretet, hanem valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni”. A Táj- és Népkutató Központban a tanítóképzők és a középiskolák magyartanárai számára tartottak magyarságismereti, népismereti tanfolyamokat, s ezek szervezésében Morvay Péter aktívan részt vett.

Az 1930-as évek végén Teleki Pál és Györffy István két fiatal néprajzkutatót küldött Svédországba és Finnországba, hogy tanulmányozzák, majd visszatérve alkalmazzák hazai viszonyokra a kérdőíves néprajzi gyűjtés rendszerét. Ezek a skandináv országok szép eredményeket értek el a tekintetben, hogy a nemzeti érzést és a hagyomány iránti elkötelezettség energiáit miképpen lehet hasznosítani a néprajztudomány érdekében. Ezt a kettejük által kidolgozott kérdőíves gyűjtési

¹ Ághegyelés a Szamoson. *Néprajzi Értesítő* (NÉ), 28. 1936. 1–4. 1–3. old. (Kny.); Az Ecsedi-láp egykori élete a mai népnyelv tükrében. *Ethn.* 1936. 4. 315–317.; Az Ecsedi-láp elpusztult világa. *Búvár*, 2. 1936. 8. 52–57. old.; Adatok az Alsó-Szamos halászatához. NÉ, 29. 1937. 1–4. 282–292.; Helynevek az Ecsedi-láp mellékéről. *Magyar Nyelv*, 33. 1937. 7–8. 258–260. old.; Árba bornyú anyátlan. NÉ, 31. 1939. 1–4. 386–387. old.; A Néprajzi Múzeum (Orsz. Magyar. Történeti Múzeum Néprajzi Tára) jégpatkó gyűjteménye, figyelemmel az ország többi gyűjteményében lévő jégpatkókra. NÉ, 31. 1939. 1. 1–14.; Az Ecsedi-láp vidékének egykori állattartása és pásztorélete. *Ethn.*, 51. 1940. 2. 123–143.

rendszert fejlesztette aztán Morvay Péter pályázati rendszerré. Már 1942 és 1944 között két ízben meghirdette az Országos Ifjúsági Táj és Népkutató Pályázatot, s ehhez kérdőíveket, gyűjtési útmutatókat készített, vagy előzmények nélkül szervezte meg tehát a Néprajzi Múzeumban az 1950-es évek legelején a néprajzi gyűjtőmozgalmat. Személy szerint is sokakkal volt már kapcsolata a tíz esztendővel azelőtti pályázaton résztvevőkkel, s a regös-cserkész mozgalomból, a néptáncosok köréből is sokakat ismert. Erre a széleskörű szellemi kapcsolatrendszerre építve sikerült megteremtenie minden mozgalom három alapvető feltételét. A Néprajzi Múzeum falai között megvolt az intézményi háttér, s K. Kovács Péterrel létrehozták annak Etnológiai Adattárát. Széles körű együttműködést alakított ki azokkal a főként falvakon élő emberekkel, akik az egykori néptanítói lelkülettel keresték a nép szolgálatának lehetőségét, s a mind erőszakosabb és nyíltabb diktatúra mindenféle nemzeti megnyilvánulás elfojtásának időszakában hasznos és értelmes cselekvési lehetőséget találtak ebben a mozgalomban. És végül harmadik feltételként ott volt ő maga, aki lemondva tudományos ambícióiról, teljes energiáját a mozgalom szervezésének szentelte, s később – elsősorban Végh József, Balogh Lajos személyében – segítőtársakra találva gondoskodott a gyűjtők szakmai pártolásáról és képzéséről.

A Néprajzi Múzeum keretei között 1952-ben hirdette meg első ízben az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatot, amely azóta is minden esztendőben (később kétévenként) megvalósul, 1960-tól mint Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat. 1952-től 1963-ig szerkesztette és jórészt írta az Adattári Értesítőt, amely a gyűjtőkkel való kapcsolattartás fő fóruma volt. Ebben jelentek meg a gyűjtőmunka színvonalát garantáló útmutatók és a kérdőívek. Akkoriban, az 1950-es évek közepén még arra is volt fedezet, hogy három kötetben napvilágot lássanak a legjobb pályamunkák. Ezeket a köteteket a Néprajzi Múzeum és a Népművészeti Intézet közösen adta ki, a válogatást, szerkesztést Morvay Péter végezte.

Fontos előrelépés volt a néprajzi gyűjtőmozgalom szempontjából, mikor 1963-ban Tatán első ízben rendezték meg az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők Országos Találkozóját. Ezekre a találkozókra azután rendszeresen, évente, kétévente sor került. Morvay Péter nagy körültekintéssel szervezte ezeket az egyhetes találkozókat, a gyűjtőmozgalom fő továbbképzési alkalmait. Igyekezett a néprajzkutatás legidősebb kérdéseit napirendre tűzni és azon fáradozott – ha nem is mindig egyforma sikerrel –, hogy a „hivatásos” néprajzkutatók közül minél többen vegyenek részt a találkozókra, ismerkedjenek a gyűjtőkkel, azok pedig tanuljanak tőlük. Később hasonló céllal jött létre a Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya, amelynek haláláig elnöke volt. Az ő kezdeményezésére alapította a Társaság 1966-ban a legkiválóbb néprajzi gyűjtők számára a Sebestyén Gyula-emlékérmet.

Gyűjtésszervező munkáját a tudatosság jellemezte. Később, a régi táj- és népkutató táborokra emlékezve, kiemelte azt a szerepüket, hogy résztvevői a népelettel való megismerkedéssel rendszerint eljutottak a nép boldogulása érdekében szükséges teendőkhöz. Ugyanakkor nagyon jól tudta, hogy az önkéntes gyűjtők lelkesedése nem pótolja a szakértelmet, s hogy mindenfajta amatőr tevékenységet kellő szakmai segítség nélkül állandóan fenyeget a dilettantizmus, ezért szüntelenül szorgalmazta, hogy a néprajzkutatók készítsenek kérdőíveket, útmutatókat, a gyűjtők számára. Ebből a célból állította össze a néprajzi gyűjtés kiskatáját, amelyben rendkívül fontos szempontokat foglalt össze az önkéntes gyűjtők számára.

De nem csak az önkéntes gyűjtőkre kellett hatnia, hogy elsajátítsák a szükséges alapismereteket, hanem a néprajzkutatókra is, hogy fogalmazzák meg szakterületük vagy térségük legfontosabb gyűjtési feladatait. Ezért még az 1970-es évek elején tervbe vette egy Megyei néprajzi gyűjtőfeladatok című sorozat elkészítését, ez ügyben szólalt fel Nyíregyházán, az I. Országos Honismereti Akadémián is. A sorozat összeállításában elsősorban a vidéki néprajzkutatókra számított, s nem rajta múlt, hogy végül is csak néhány megye gyűjtési feladatairól készült átfogó kép. Ez az alapos tájékozódás tette lehetővé, hogy mindig átgondolt, a gyűjtés mozgalmi, oktatási előnyeit is számba vevő, s a néprajztudomány tényleges igényeire alapozott gyűjtési feladatokat fogalmazott meg és tűzött ki, mint például az Ezerjófű-akció.

Morvay Péter tevékenységének másik nagy területe a honismereti mozgalom. Egyenesen vezetett ide az útja a néprajzi gyűjtőmozgalomtól, hiszen a honismereti munka – módszereit, valamint az érdeklődők körét tekintve – a Morvay szervezte néprajzi gyűjtésen alapult, úgy is mondhatjuk, hogy abból fejlődött, terebélyesedett ki. Erre az 1960-as évek elején került sor, mikor a Hazafias Népfront és az akkorra már Népművelési Intézetnek nevezett egykori Népművészeti Intézet felvállalta a honismereti mozgalom szervezését és szakmai irányítását. Nem véletlen, hogy Györffy István A néphagyomány és a nemzeti művelődés című alapművének egykori felelős kiadója, Morvay Péter lett a honismereti mozgalom folyóirata, a Honismereti Híradó első szerkesztője, s hogy a később Honismeret címet viselő lapnak egészen 1993-ig, betegsége súlyosbodásáig szerkesztőbizottsági tagja volt.

Töltési Imre és Novák József mellett Morvay Péter is tevékenyen részt vett a honismereti mozgalom elméleti megalapozásában és gyakorlati feladatainak kijelölésében. Ezek közül az ország-fényképezési akciót előkészítésében vállalt szerepét érdemes kiemelni, ami jól jellemzi, hogy miként tudta hasznosítani a honismereti mozgalom egy-egy akciója során a néprajzi gyűjtés szervezésében szerzett tapasztalatait. Az akció meghirdetését követően számba vette az előzményeket, felsorolta az országban ismeretes jó példákat, s kitért az eddigi munka hiányosságaira. Felvázolta az ország-fényképező munka során figyelembe veendő szempontokat, javaslatokat tett az összegyűlt anyag elhelyezésére és további sorsára vonatkozóan.

Morvay Péter 1990-ben az elsők között kapta meg a kiváló honismereti munka elismeréséért, Bél Mátyás nagy országleíró művének szellemében alapított Notitia Hungariae Emlékplakettet. Nagyon sokan voltak és vannak, akik Morvay Péter vonzaskörébe kerülve lelkesen indultak el azon az úton, amelyen ő járt, és amit mutatott számukra, számunkra. Ez az út a Györffy István és a Karácsony Sándor által ránk hagyott szellemi örökség mentén vezetett, amely a néprajzot nem csupán tudományos témának tekintette, a néphagyományt a nemzeti művelődés alapjává kívánta tenni és ezzel a szemlélettel kívánta nevelni az ifjúságot. Ennek a gondolatnak szentelte Morvay Péter egész gazdag és termékeny életét.